

Barbara Tekely Skrętowicz

Rozwój sieci archiwalnej na Słowacji. Rys historyczny

**Development of the archival network in Slovakia.
Historical background**

Abstract: The aim of the article is to present an outline of the formation of the archival network in Slovakia, a complex issue that requires knowledge of not only the language and culture, but also the geopolitical history of the country. I notice a gap in Polish literature on the subject in this area because no one has addressed the issue discussed so far. For a significant period of time, Slovakia was part of the Austro-Hungarian monarchy and was united with the Czech Republic, which undoubtedly had a significant impact on the formation of archival traditions. The main subject of considerations was the modernization of the technical and legal basis sanctioning the principles of archive activity. The progress of archival science in Slovakia is noticeable, although the development of methodological foundations and good practices took longer than in neighboring countries, which resulted from the lack of sovereignty. The archival network is dense, which results from the history of the creation of individual archives. The work methodology is related to an attempt to present an overview of the development process of the archival network, from its oldest forms to the present day. The main research methods I used to implement the issue were analysis and synthesis. In order to present the development of the network as a historical process, I had to touch on many aspects, including: causality, determinants, regularities, indication of internal and external factors influencing its formation. The most authoritative materials I used are archival acts, apart from them I used several publications containing important information. I think I managed to achieve satisfactory results, allowing for preliminary knowledge of the issue.

Keywords: Archival studies, Slovakia, archival law, archival network

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie w formie zarysu formowania się sieci archiwalnej na Słowacji. To złożone zagadnienie wymagające znajomości nie tylko języka, kultury, ale i historii geopolitycznej kraju. Dostrzegam lukę polskiej literatury przedmiotu w tym zakresie, ponieważ nikt nie podjął się do tej pory omówienia tego zagadnienia. Słowacja przez znaczny okres czasu wchodziła w skład monarchii austro-węgierskiej oraz była połączona z Czechami, co niewątpliwie miało istotny wpływ na kształtowanie się tradycji archiwalnych. Głów-

* Uniwersytet w Siedlcach, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4631-0114>,
email: bt2o@stud.uws.edu.pl.

nym przedmiotem rozważań były modernizacje podstaw techniczno-prawnych sankcjonujących zasady działalności archiwów. Postęp archiwistyki na Słowacji jest zauważalny, choć wykształcenie podstaw metodycznych i dobrych praktyk trwało dłużej niż w ościennych państwach, co wynikało z braku suwerenności. Sieć archiwalna jest gęsta, wynika to z historii powstawania poszczególnych archiwów. Metodyka pracy powiązana jest z próbą przeglądowego pokazania procesu rozwoju sieci archiwalnej, od jej najdawniejszych form po współczesność. Główne metody badawcze, którymi posługiwałam się przy realizacji zagadnienia, to analiza i synteza. Chcąc zaprezentować rozwój sieci jako proces dziejowy, musiałam poruszyć wiele aspektów, m.in. przyczynowość, determinanty, prawidłowości, wskazanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych mających wpływ na jej kształtowanie. Najbardziej miarodajnymi materiałami, których użyłam, są ustawy archiwalne, poza nimi posłużyłam się kilkoma publikacjami zawierającymi istotne informacje. Myślę, że udało mi się osiągnąć zadowalające rezultaty, pozwalające na wstępne poznanie zagadnienia.

Słowa kluczowe: archiwistyka, Słowacja, prawo archiwalne, sieć archiwalna

Wstęp

Niniejsza praca to wynik rozważań na temat problematyki związanej z budową sieci archiwalnej na Słowacji. Analiza została dokonana na podstawie wybranych źródeł prawnych oraz literatury przedmiotu. Tematyka budowania sieci archiwalnej na Słowacji jest zagadnieniem, które nie było podejmowane do tej pory w polskiej literaturze przedmiotu. Celem mojej pracy było wskazanie jej genezy i etapów rozwoju na przestrzeni lat. Z uwagi na położenie Słowacji, brak własnej państwowości i współczesne problemy techniczno-prawne zagadnienie jest dosyć skomplikowane. Praca została podzielona na 6 podrozdziałów. Pierwszy opisuje początek państwowych struktur archiwalnych na terenie dzisiejszej Słowacji. W podrozdziale drugim opisałam czasy powojenne, kiedy to myśl archiwalna zaczęła się rozwijać. W trzecim podrozdziale rozwinęłam zagadnienie początków budowania systemu archiwalnego. Czwarty podrozdział opisuje powstanie archiwum centralnego. Piąta część skoncentrowana jest na centralizacji państwa i jej wpływie na archiwa. Ostatnia część dotyczy czasów po upadku systemu socjalistycznego i rozpadu Republiki Czechosłowackiej – okres ten charakteryzuje się bardzo szybkim tempem przemian archiwalnych. Najważniejszymi źródłami do opracowania tego artykułu były ustawy archiwalne, jednak należało uzupełnić je o literaturę. Budując rys historyczny, analizowałam i syntezowałam materiały, by umożliwić czytelnikowi zapoznanie się z zagadnieniem. Z uwagi na przeglądowy charakter opracowania znajdują się w nim treści, które wymagają późniejszego opracowania ich artykułach szczegółowych.

1. Początki archiwizowania

Słowacja długo nie funkcjonowała jako suwerenne państwo, przez długi czas znajdowała się pod panowaniem monarchii austro-węgierskiej. Na jej terytorium zachowało się wiele starych archiwaliów z czasów dynastii Habsburgów i arcybiskupstwa ostrzychomskiego¹. Jak podaje Marsina, już w XVI w. starano się wytwarzać ewidencję do dokumentów, co w jego pojmowaniu jest wprowadzeniem do opieki archiwalnej. Opieka ta nie miała na celu umożliwienia badań tych archiwaliów, ale ułatwienie prac urzędom przechowujących dokumenty, stan ten utrzymywał się do około XVII w. Pod koniec panowania Marii Teresy i w czasach Józefa II na terenie monarchii staje się regułą prowadzenie pomocy kancelaryjnych. Spisy w formie list opisujących np. faktyczne ułożenie dokumentu pochodzą głównie z XVIII-XIX w. W wielu miejskich archiwach na Słowacji można odnaleźć tego typu dokumenty². Wytwarzanie się prymitywnych form kancelaryjnych wskazuje na kształtowanie się świadomości archiwalnej na terenach ówczesnej Słowacji. Pierwsze próby archiwizowania i tworzenia inwentarzy były cząstkowe, dopiero później zaczęto ewidencjonować cały zasób. Pierwszą instytucją o narodowym charakterze była założona w 1863 r. Macierz Słowacka, gromadząca dokumenty związane z dziejami narodu słowackiego. Niestety jednostka ta upadła, a materiały zaczęto przechowywać w Muzeum w Martinie, które stało się centrum naukowo-kulturowym posiadającym swoje archiwum³. Dopiero druga połowa XIX w. przyniosła istotne zmiany w archiwistyce, wtedy to bowiem wprowadzono obowiązek zatrudniania archiwistów z tytułem uniwersyteckim w wolnych miastach królewskich, miastach z magistratami i żupach⁴. Ponieważ ówczesne uniwersytety nie kształciły archiwistów, za osoby uprawnione do archiwizowania uznawano wystudiuwanych historyków lub prawników.

1 Więcej na ten temat w: M. Dobrotková, *Vývoj archívov na Slovensku: Dejiny archívnictva a archívov v Európe a na Slovensku*, Trnava: Trnavská univerzita, 2022, s. 41-44; R. Marsina, *Archívy a archivári pred vydaním vládneho nariadenia o archívnictve v roku 1954 a formovanie siete archívov na slovensku*, [w:] *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2014*, Bratislava 2015, s. 150-151.

2 Ibidem, s. 151-152; E. Rakoš, *Úvahy o archivistike*, „Slovenská archivistika”, R. 38, nr 1, Bratislava 2003, s. 21-23.

3 M. Dobrotková, op. cit., s. 36-37.

4 Ibidem, s. 47; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 152.

2. Czasy powojenne

Sytuacja archiwów nie uległa znaczącym zmianom po 1918 r., kiedy duża część piastujących urząd archiwisty pracowników odeszła ze względu na upadek monarchii austro-węgierskiej. Początkowo w nowo powstałej Republice Czechosłowackiej chciano zastąpić ich specjalistami pochodzącymi z Czech, ale nie posługiwali się oni językiem węgierskim, co uniemożliwiało im sprawowanie pieczy nad archiwami⁵. Należy zwrócić uwagę na fakt, że ówczesna rzeczywistość społeczno-polityczna charakteryzowała się znaczącą asymetrią władzy, co przekładało się na próby obsadzania posad państwowych czeskiimi urzędnikami. Na Słowacji nie istniało archiwum centralne, które mogłoby przejąć pieczę nad istniejącymi ówczesnie jednostkami. Nie było również usystematyzowanej sieci archiwalnej. Marsina podaje, że „Tylko przy Słowackim Narodowym Muzeum w Turčianskom Svätom Martine było archiwum zbiorów o charakterze ogólnosłowackim. Poza tym z 22 żup, które znajdowały się w całości lub częściowo na terenie Słowacji, na naszych ziemiach swoje siedziby miały archiwa żup w Bratysławie, Nitrze, Komarnym, Trenczynie, Turčianskom Svätom Martine, w dolnym Kubinie (Orawska żupa), Liptovskom Svätom Mikuláši, Bańskiej Bystrzycy, Rimawskiej Sobocie, Lewoczy, Koszycach i Preszowie. W zasadzie archiwami publicznymi były również archiwa o charakterze sakralnym w Bratysławie, Nitrze (Kapituły i Zoborskiego konwentu), na Spiszu (w Spiskiej Kapitulie) Bańskiej Bystrzycy (Turčiansky) i Jasove, które pozostawały pod jurysdykcją instytucji kościoła, a także wielkie archiwa nadleśnictw w Bańskiej Bystrzycy, Orawskim Podzamczu, Liptowskim Hradku i w Solivare, należące do departamentu rolnictwa i archiwum tzw. bazy szkolnej w Necpaloch, należącej do departamentu szkolnictwa. Istniało także około 12 większych archiwów miejskich i dużo więcej małych archiwów miejskich”⁶. Na Słowacji istniało wiele archiwów, które leżały w gestii różnych resortów, co miało zły wpływ na ochronę dokumentów. Pierwsze legislacyjne próby objęcia ich opieką instytucjonalną podjęto w 1919 r., kiedy Václav Chaloupecký został powołany do objęcia

5 Ibidem, s.152.

6 Tłumaczenie własne, R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 152-153.

funkcji państwowego inspektora archiwów i bibliotek. W pierwszej fazie swych działań Chaloupecký odwiedzał istniejące archiwa w celu zapoznania się z ich zasobem, stanem archiwaliów i kadr. Po dokonaniu wstępnych oględzin zaproponował zbudowanie sieci archiwalnej opartej na trzech archiwach państwowych. Próbował wytworzyć ze swojego inspektoratu urząd, jednak jego koncepcje dotyczące działania w sferze archiwalno-bibliotecznej na Słowacji nie spotkały się z akceptacją. Ostatecznie powziął decyzję o związaniu się zawodowo z Uniwersytetem Komeńskiego w Bratysławie, choć aż do wyjazdu ze Słowacji pełnił funkcję inspektora archiwów i bibliotek⁷.

3. Budowa systemu archiwalnego

Realia archiwistyczne zmieniały się wraz z podziałem administracyjnym w 1928 r. Czechosłowacja podzieliła się na 4 (krainy) powiaty: czeski, morawsko-śląski, słowacki i podkarpacki. Te przemiany dały podwaliny do budowania sieci archiwalnej w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. W Bratysławie powstało archiwum (krainy) powiatu, które stało się pierwszym poniekąd centralnym archiwum, przejęło budynek i zasób archiwum żupy w Bratysławie. Nowo powołana do życia jednostka miała również za cel sprawować nadzór nad innymi archiwami po byłych żupach⁸. W 1939 r. w wyniku przemian politycznych, które doprowadziły do powstania suwerennej Słowacji, wyżej wymienione archiwum zostało przetransformowane na Archiwum Ministerstwa Wewnętrznej Republiki Słowacji, zachowując kompetencje poprzednika. W latach 1939-1945 na czele z Vendelínem Jankovičem starano się powołać archiwum centralne w Bratysławie. Próby utworzenia go zakończyły się fiaskiem ze względu na brak finansowania⁹. Kolejne zmiany nastąpiły w czasach powojennych, kiedy Archiwum Ministerstwa Wewnętrznej zmieniło nazwę na Archiwum Powiernictwa Wewnętrznej¹⁰, które bezpośrednio podlegało czeskiemu

7 A. Gabriková, *Archív Povereníctva vnútra, jeho pôsobenie a úlohy v rámci slovenského archívniectva*, „Slovenská archivistika”, R. 50, nr 2, Bratysława 2020, s. 36; M. Dobrotková, op. cit., s. 55-56; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 153-154.

8 A. Gabriková, op. cit., s. 36-37; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 153-154.

9 M. Dobrotková, op. cit., s. 61; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 154, 161.

10 Powiernictwo Wewnętrzne to termin z literatury słowackiej, używany do określenia organu wykonawczego Słowacji, który podlega Ministerstwu Wewnętrznemu całej Czechosłowacji.

Ministerstwu Wewnętrznemu. Jednostka organizacyjna zachowała kompetencje poprzednika. Walczono o rewindykację wywiezionych w czasie wojny dokumentów, jednak starania poczynione w tym zakresie nie przynosiły spektakularnych efektów. Poważne problemy związane z powojenną dezorganizacją miały olbrzymi wpływ na archiwalia, które pozostały w kraju. Ludność cywilna masowo rabowała dziedzictwo kulturowe. Ciekawostką jest fakt, iż to nie Powiernictwo Wewnętrzne a Powiernictwo Szkolnictwa postanowiło zająć się ratowaniem zagrożonego dziedzictwa archiwalnego¹¹. W drugiej połowie lat 40. na Słowacji widoczna była silna inicjatywa zakładania nowych archiwów. Jedną z nowo powstałych jednostek był Instytut Powstania Słowackiego, którego głównym celem było gromadzenie dokumentacji związanej z powstaniem, niestety odbywało się to z brakiem poszanowania dla zasad pertynencji i proveniencji. W kolejnych latach konsekwencje takiego postępowania przysporzyły wielu problemów archiwistom. Następną nowo powstałą jednostką było Centralne Archiwum Górnicze w Bańskiej Szczawnicy. Jego głównymi zadaniami było gromadzenie i analiza dokumentów związanych z górnictwem na terenie Słowacji. W latach 50. ponownie starano się powołać Centralne Archiwum Słowackie, jednak i tym razem próba zakończyła się fiaskiem. Udało się natomiast przeprowadzić badania mające na celu odnalezienie zachowanych archiwów nieznajdujących się pod kontrolą sieci archiwalnej¹². Za jedno z ważniejszych nowo powołanych archiwów należy uważać Archiwum Rolnicze działające przy Powiernictwie Rolnictwa. W skład Archiwum Rolniczego wchodziła jednostka centralna ulokowana w Bratysławie i 8 oddziałów terenowych. Powstanie tego archiwum stało się kamieniem węgielnym dla usystematyzowania chaotycznej sieci archiwów działających przy Powiernictwie Wewnętrznym¹³.

11 M. Dobrotková, op. cit., s. 69-70; A. Gabriková, op. cit., s. 37-38; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 155.

12 Ibidem, s. 155-156.

13 Szczegółowe informacje na temat Archiwum Rolniczego w: D. Fukasová, *Pôdohospodársky archív a jeho zástoj v dejinách slovenského archívnictva*, „Dejiny – internetový časopis Inštitútu Prešovskej univerzity FFPU v Prešove”, nr 1, Preszów 2012, s. 48-61, http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2012.pdf [06.06.2024].

4. Pierwsze archiwum centralne

W 1948 r. sieć archiwalna Powiernictwa Wewnętrzznego uległa procesowi przemian z uwagi na zmiany administracyjne i powstanie 6 (krajów) powiatów. Każdy (kraj) powiat powołał archiwum (kraj-skie) powiatowe, któremu podlegały wszystkie archiwa znajdujące się w obrębie jego terytorium. Jednostki te utworzono ze starych archiwów żupnych, z wyjątkiem Żyliny, która musiała powołać nowe archiwum¹⁴. Kolejnym krokiem ułatwiających transformacje archiwistyki było mianowanie 25 stycznia 1951 r. Państwowej Komisji Archiwalnej¹⁵. Organ doradczy miał składać się maksymalnie z 18 członków. Gremium powoływał rząd czechosłowacki, a jedna trzecia składu miała pochodzić ze Słowacji. Wybrani archiwiści tworzyli Słowacką Komisję Archiwalną, która odpowiadała za działania archiwalne na terenie kraju. Pierwsze posiedzenie Państwowej Komisji Archiwalnej odbyło się w Pradze w 1951 r. Podczas obrad debatowano na temat uformowania sieci archiwalnej opierającej się na wzorcach sowieckich, podlegającej w całości resortowi wewnętrznemu. Podczas kolejnych spotkań całej komisji, słowacka część podnosiła sprawę powołania centralnego archiwum, które miało na celu koordynację działań archiwów na terenie Słowacji¹⁶. Finalnie udało się utworzyć Słowackie Archiwum Centralne, podwalinami dla nowej scentralizowanej sieci archiwalnej była sowiecka metodyka archiwalna i ideologia marksistowsko-leninowska. Założono, że wszystkie archiwa będą podlegać Ministerstwu Wewnętrznemu i kontroli Służb Bezpieczeństwa. Stopniowo do nowo budowanej sieci archiwów miały być włączane archiwa znajdujące się w pod nadzorem Ministerstwa Rolnictwa. Ostatecznie wszystkie jednostki zajmujące się gromadzeniem akt miały podlegać wyłącznie Ministerstwu Wewnętrznemu i Naukowej Radzie Archiwalnej, która zastąpiła Państwową Komisję Archiwalną, pełniła ona rolę organu doradczego z zakresu archiwistyki na Słowacji. Najistotniejszą zmianą wprowadzoną wraz z nowymi komisjami było to, że członkowie gremium całej republiki czechosłowackiej i wchodzących w jej skład

14 R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 157.

15 M. Dobrotková, op. cit., s. 71; A. Gabriková, op. cit., s. 44-45; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 157.

16 Ibidem, s. 157-158.

krajów nie mogli być w obu organizacjach, tak jak to było dotychczas. Głównymi celami Słowackiej Naukowej Rady Archiwalnej były pomoc w rozwijaniu archiwistyki jako nauki, rozwijanie metodyki i praktyki archiwalnej, opiniowanie czynności Słowackiej Komisji Archiwalnej, przekazywanie swojego stanowiska na temat planów rocznych i długoterminowych wdrażanych w archiwach¹⁷. Marsina podkreśla, że umiejscowienie interesów archiwistyki w resorcie spraw wewnętrznych budziło obawy upartyjnienia archiwów. Jednakże dzięki zachowawczym działaniom służb bezpieczeństwa, podczas przejmowania archiwów rolniczych, doszło do przejścia ich dotychczasowych pracowników, którzy posiadali niezbędne umiejętności do prowadzenia archiwów, ale nie należeli do struktur partyjnych¹⁸. Reforma archiwalna po przyjęciu rozporządzenia rządu nr 29/1954 Zb. o archiwnictwie z 7 maja 1954 r. jawi się dualistycznie – była niezbędna dla rozwoju sieci archiwalnej na terenie Słowacji, jednak z uwagi na charakter zmian i podporządkowanie ustrojowi totalitarnemu nie było to rozwiązanie wolne od wad. Największym benefitem wynikającym z pojawienia się tego aktu prawnego było utworzenie centralnego archiwum w Bratysławie, które zajęło się koordynacją procesów archiwalnych. Kolejne lata upływały na przejmowaniu przez archiwa państwowe zasobu rozproszonego w innych ministerstwach i znacjonalizowanych dokumentów kościelnych¹⁹.

5. Centralizacja państwa i jej wpływ na archiwistykę

W 1960 r. w związku z centralizacją państwa, która spowodowała zanik powiernictw, niektórych powiatów (krajów) i przesuwająca ośrodek siły rządowej na terytorium Czech, potężnym zmianom uległ system archiwalny. Archiwa słowackie uległy szeroko rozumianej degradacji, ich władze centralne miały zniknąć. Powiernictwu Wewnętrzne-

17 Więcej na temat działalności Słowackiej Naukowej Rady Archiwalnej w: R. Marsina, *Vedecká Archívna Rada po roku 1989*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 25-30; E. Rakoš, op. cit., s. 7.

18 R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 160.

19 J. Hanus, P. Kartous, M. Španková, *Archívna legislatíva v posledných dvoch dekádiach*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 5; M. Dobrotková, op. cit., s. 75; A. Gabriková, op. cit., s. 47; R. Marsina, *Archívy a archivári...*, s. 157; *Vládní nařízení ze dne 7. května 1954 o archivnictví*, *Zbierka zákonov č. 29/1954*.

mu udało się uratować utworzone struktury dzięki wydanym przed jego likwidacją wytycznym mającym na celu zabezpieczenie akt. Państwowe Archiwum Słowackie stało się placówką Słowackiej Administracji Archiwalnej, a Słowacka Naukowa Archiwalna Rada została jej organem doradczym. Słowacka Administracja Archiwalna straciła kompetencje szczebla ogólnokrajowego, stała się organem podległym Ministerstwu Wewnętrznemu w Pradze.

Pomimo krajowych zawirowań politycznych archiwa rozwijały swoją działalność. Archiwum Centralne zaczęło wydawać przewodniki po swoich zbiorach, rozwinęła się również myśl archiwistyczna, czego najlepszym wyrazem jest pojawienie się drukiem pierwszego czasopisma specjalistycznego „Słowacka Archiwistyka”, periodyk ukazuje się od 1966 r.²⁰ Wielkie zmiany w archiwistyce na Słowacji przyniosła Ustawa Słowackiej Rady Narodowej z dnia 19. grudnia 1975 o *archívniectve*, Zbierka zákonov č. 149/1975. Dopiero w tym akcie prawnym jasno określone zostały podstawowe pojęcia z zakresu archiwistyki, przedpola archiwalnego, kompetencji pracowniczych²¹. Nowe prawo wiązało się ze zmianą nazwy głównego archiwum na Państwowe Archiwum Centralne Słowackiej Republiki Socjalistycznej, które od tej pory było podstawowym ośrodkiem naukowo-badawczym z zakresu archiwistyki. „Od 1 stycznia 1978 roku archiwum jako samodzielna organizacja budżetowa uzyskała pełną osobowość prawną, a wydanie nowego statutu w 1979 r. zmieniło jego strukturę organizacyjną”²². Głównymi celami archiwów stało się zabezpieczanie zasobu w sposób umożliwiający kolejnym generacjom prowadzenie badań historycznych. Ustawa regulowała również sieć archiwalną, podział i hierarchię jednostek w jej ramach. Tworzyła archiwa centralne: Państwowe Słowackie Archiwum Centralne Słowackiej Republiki Socjalistycznej w Bratysławie, Państwowe Centralne Archiwum Górnicze w Bańskiej Szczawnicy oraz archiwa regionalne: Bańska Bystrzyca, Bratysława, Bytca, Koszyce, Lewocza, Nitra, Preszów. Do sieci zaliczały się również archiwa miast powiatowych, Archiwum Miasta Koszyce, archiwa państwowych organizacji gospodarczych, finansowych,

20 M. Dobrotková, op. cit., s. 76-77; E. Rakoš, op. cit., s. 6.

21 J. Hanus, P. Kartous., M. Španková, op. cit., s. 5; M. Dobrotková, op. cit., s. 78; Zákon Slovenskej národnej rady z 19. decembra 1975 o archívniectve, Zbierka zákonov č. 149/1975.

22 J. Hanus, P. Kartous., M. Španková, op. cit., s. 6; M. Dobrotková, op. cit., s. 78.

ubezpieczeniowych, spółdzielczych. W sieci znajdowały się również archiwa specjalne powoływane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, przykładami takich jednostek były: Archiwum Literatury i Sztuki Słowackiej Macierzy, Archiwum Słowackiego Muzeum Narodowego, Archiwum Uniwersytetu Komeńskiego, Archiwum Telewizji Czesko-słowackiej i inne²³.

6. Upadek socjalizmu – czas intensywnych przemian

Kolejne zmiany na szeroką skalę w archiwach nastąpiły wraz z upadkiem dyktatury komunistycznej na Słowacji. Pierwszym normatywnym była nowelizacja Ustawy Słowackiej Rady Narodowej z dnia 19. grudnia 1975 o *archívniectve*, Zbierka zákonov č. 149/1975. Zákon SNR č. 571/1991 Zb. (úplné znenie č. 332/1992 Zb.). Nowelizacja zmieniła po raz kolejny nawę archiwum centralnego, wyrzucając z niej socjalistyczny pierwiastek, nowa nazwa brzmiała Słowackie Archiwum Narodowe²⁴. Kolejne zmiany legislacyjne nastąpiły w 2002 r., kiedy weszły w życie ustawa z 17. maja 2002 o *archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov*, Zbierka zákonov č. 395/2002 oraz *Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov*, Zbierka zákonov č. 628/2002²⁵. Ustawa z 2002 r. zmieniła strukturę sieci archiwalnej, głównym archiwum według tego normatywu stało się Słowackie Archiwum Narodowe. Oddziały archiwów państwowych otrzymały swoje okręgi terytorialne: Archiwum Państwowe w Bańskiej Bystrzycy oddziały: Bańska Bystrzyca, Bańska Szczawnica, Kremnica, Lučenec, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Zvolen. Archiwum Państwowe w Bratysławie oddziały: Modra, Skalica, Šaľa, Trenčyn, Tarnawa. Archiwum Państwowe w Bytczy oddziały: Czadca, Dolny Kubin, Liptowski Mikulasz, Martin, Poważska Bystrzyca, Żylina. Archiwum Państwowe w Koszycach oddziały: Koszyce, Mi-

23 Ibidem, s. 78-79; Zákon Slovenskej národnej rady z 19. decembra 1975 o archívniectve, Zbierka zákonov č. 149/1975. Część piąta §15-26.

24 J. Hanus, P. Kartous., M. Španková, op. cit., s. 6-7; M. Dobrotková, op. cit., s. 80; E. Vrabcová, *Slovenský Národný Archív po roku 1989*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 80-81, 83.

25 Szersze informacje na temat powstawania tego normatywu w: J. Hanus, P. Kartous., M. Španková, op. cit., s. 11-17; E. Vrabcová, op. cit., s. 84-85.

chalowce, Roźniawa, Trebieszów. Archiwum Państwowe w Lewoczy oddziały: Lewocza, Poprad, Spiska Nowa Wieś, Stara Lubownia. Archiwum Państwowe w Nitrze siedziba w Ivance oddziały: Nitra, Bojnice, Komarno, Lewice, Nowe Zamki, Topolczany. Archiwum Państwowe w Preszowie oddziały: Preszów, Bardziejów, Humenne, Świdnik, Vranov nad Topľou. Archiwum Stolicy Słowackiej Republiki Bratysławy²⁶. Archiwa po wejściu w życie ustawy w 2002 r. tworzyły gęstą sieć, dlatego postanowiono poddać je większej centralizacji, co umożliwiła ustawa z 30. września 2015, która zmieniła postanowienia zawarte w jej poprzedniczce. Wszystkie przytoczone wyżej ustawy podtrzymywały centralny charakter Słowackiego Archiwum Narodowego. Najnowsza ustawa zmieniła kształt sieci archiwalnej, głównym archiwum jest Słowackie Archiwum Narodowe i jego oddział specjalny w Bańskiej Szczawnicy (Slovenský Banský Archív v Banskej Štiavnici), archiwa regionalne to: Archiwum Państwowe w Bańskiej Bystrzycy oddziały: Bańska Szczawnica, Kremnica, Lučenec, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Zvolen, Archiwum Państwowe w Bratysławie i oddział Archív Modra, Archiwum Państwowe w Koszycach oddziały: Michalowce, Roźniawa, Spiska Nowa Wieś, Trebieszów, Archiwum Państwowe w Nitrze siedziba w Ivance przy Nitrze oddziały: Komarno, Lewice, Nowe Zamki, Topolczany, Archiwum Państwowe w Preszowie oddziały: specjalistyczny oddział spiskie archiwum w Lewoczy, Bardziejów, Humenne, Poprad, Stara Lubownia, Świdnik, Vranov nad Topľou, Archiwum Państwowe w Trenczynie oddziały: Bojnice, Poważska Bystrzyca, Archiwum Państwowe w Tarnawie oddziały: Skalica, Galanta z siedzibą w miejscowości Šaľa, Archiwum Państwowe w Żylinie z siedzibą w Bytczy oddziały: Czadca, Dolny Kubin, Liptowski Mikulasz, Martin²⁷. Na mocy postanowień zawartych w ustawie kilka archiwów państwowych uległo degradacji, utworzono z nich oddziały archiwów powiatowych. Od 2015 r. sieć archiwalna działa bez zmian, w ramach wyznaczonych przez przepisy.

26 Zákon zo 17. mája 2002 o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov, Zbierka zákonov č. 395/2002. Dodatek do Ustawy nr 395/2002 Z.z.

27 Zákon z 30. septembra 2015, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 395/2002 Z.z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, Zbierka zákonov č. 266/2015. Dodatek nr 1 do ustawy.

Zakończenie

Formowanie się sieci archiwalnej uzależnione było od sytuacji politycznej, w jakiej znajdowała się Słowacja. Dopiero po utworzeniu niepodległego państwa proces przemian ruszył w znaczącym tempie. System archiwalny Słowacji powstawał w oparciu o socjalistyczne wzorce, stąd podlega Ministerstwu Wewnętrznemu. Jednak po upadku komunizmu budowany był na wzorcach europejskich. Sytuacja archiwów po 1993 r. nacechowana jest silnymi dążeniami do wyrównania poziomu archiwistyki z państwami ościennymi. Tempo wprowadzania zmian legislacyjnych w ostatnich dekadach było olbrzymie. Artykuł stanowi jedynie wprowadzenie do zagadnienia, które wymaga dalszych badań. Poruszane w nim wątki dotyczące zbiorowości archiwistów, pisma specjalistycznego, czy Archiwum Rolniczego potrzebują rozwinięcia w osobnych artykułach. Publikacja pozostawia czytelnika z pewnym niedosytem informacyjnym, który ma na celu zachęcenie do podjęcia badań związanych z tą tematyką. Archiwistyka na Słowacji jest bowiem zagadnieniem w Polsce niemal zupełnie nieznanym.

Bibliografia

1. Dobrotková M., *Vývoj archívov na Slovensku: Dejiny archívniectva a archívov v Európe a na Slovensku*, Trnava: Trnavská univerzita, 2022.
2. Fukasová D., *Pôdohospodársky archív a jeho zástoj v dejinách slovenského archívniectva*, „Dejiny – internetový časopis Inštitútu Prešovskej univerzity FFPU vPrešove”, nr 1, Preszów 2012, s. 48-61, http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2012.pdf [06.06.2024].
3. Gabriková A., *Archív Povereníctva vnútra, jeho pôsobenie a úlohy v rámci slovenského archívniectva*, „Slovenská archivistika”, R. 50, nr 2, Bratislava 2020, s. 35-49.
4. Hanus J., Kartous P., Španková M., *Archívna legislatíva v posledných dvoch decéniách*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 5-24.
5. Marsina R., *Archívy a archívári pred vydaním vládneho nariadenia o archívniectve v roku 1954 a formovanie siete archívov na slovensku* [w:] *Zborník Spoločnosti slovenských archivarov 2014*, Bratislava 2015, s. 150-164.
6. Marsina R., *Vedecká Archívna Rada po roku 1989*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 25-31.
7. Rakoš E., Úvahy o archivistike, „Slovenská archivistika”, R. 38, nr 1, Bratislava 2003, s. 5-30.
8. Vládní nařízení ze dne 7. května 1954 o archívniectví, Zbierka zákonov č. 29/1954.
9. Vrabcová E., *Slovenský Národný Archív po roku 1989*, [w:] *Archívy po roku 1989: víťazstvá a prehry*, Bratislava 2011, s. 80-81.
10. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov, Zbierka zákonov č. 628/2002.

11. Zákon Slovenskej národnej rady z 19. decembra 1975 o archívniectve, Zbierka zákonov č. 149/1975.
12. Zákon z 30. septembra 2015, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 395/2002 Z.z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, Zbierka zákonov č. 266/2015.
13. Zákon zo 17. mája 2002 o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov, Zbierka zákonov č. 395/2002.